

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ

СКИБІЦЬКИЙ Богдан Анатолійович – здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ, старший викладач кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету Львівської комерційної академії

УДК 343.3/.7

Научная статья посвящена проблемам и основным формам противодействия расследованию преступлений. Вопрос понятия, форм и видов противодействия является объектом исследований ученых, но остается дискуссионным.

Ключові слова: методика розслідування, організована злочинна діяльність, протидія розслідуванню, перешкоджання розслідуванню, приховування злочину, форми протидії розслідування, злочин, слідчий, допит.

Постановка проблеми

Одним з-поміж пріоритетних напрямів боротьби з викоріненням негативних проявів у суспільстві є запобігання злочинам, а також їх розкриття та розслідування. У зв'язку із кількісними та якісними змінами у структурі злочинності, на сьогодні питання боротьби зі злочинністю набуло особливої актуальності. Це зумовлено появою нових видів злочинів, удосконаленням способів їх скоєння і приховування, зростанням професіоналізму злочинців, їх високою технічною оснащеністю, формуванням організованої злочинності. Однією з основних причин недостатньо ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю є протидія розкриттю та розслідуванню злочинів, яка останнім часом набула значних масштабів.

На даний час криміналістика поповнилася не лише новими поняттями “протидія розслідуванню” та “приховування злочинів”, а й теоретичними дослідженнями

з проблем протидії розслідуванню, видів і форм протидії, розроблено деякі практичні рекомендації по подоланню окремих з них. Проте, відсутнє єдине визначення протидії розслідуванню, яке включало б усі основні риси даного явища, його сутність і мету; не вивченими залишаються механізм і форми протидії розслідуванню, особливо в умовах злочинності, що якісно змінюється.

Аналіз досліджень даної проблеми

Питання протидії розслідуванню були предметом досліджень багатьох видатних вчених, зокрема Р.С. Белкіна, С.Ю. Журавльова, Л.Я. Драпкіна, О.Р. Ратінова та інших вчених-криміналістів. Особливості розслідування злочинів в умовах протидії, досліджували у своїх наукових роботах, присвячених проблемам слідчих ситуацій, О.Я. Баєв, А. Ф. Волинський, І.Ф. Герасимов, А. М. Кустов, В. П. Лавров та ін.

Мета статті полягає у дослідженні основних понять та форм протидії розслідуванню злочинів, з метою пошуку нових засобів та методів, в тому числі нетрадиційних для подолання протидії розслідуванню. Системі протидії слід протиставити адекватну систему засобів, методів боротьби з нею. Незважаючи на актуальність даного аспекту, він у криміналістиці недостатньо досліджений. Для вирішення проблеми подолання протидії розслідуванню необхідно виявити закономірності, характерні в сучасних умовах тенденції протидії, узагаль-

нити існуючу практику боротьби з нею, й на основі діючого законодавства обґрунтувати основні напрямки створення системи засобів і методів подолання протидії.

Виклад основного матеріалу

«Протидія розслідуванню» не є новим поняттям для криміналістики. З моменту формування криміналістики як самостійної галузі знання зверталася увага на ті чи інші форми протидії розслідуванню. Зокрема Г. Гросс зазначав «різні прийоми злочинців»: зміна зовнішності, неправдиві показання про звання та ім'я, симуляція хвороб і фізичних недуг (хвороба викликаних до слідства осіб, запідозрених або обвинувачених, раптове захворювання обвинуваченого або важливого свідка під час допиту), таємні знаки в середовищі злочинців [4, с. 346-401].

В. Ю. Шепітько звертає увагу на те, що протидія розслідуванню це категорія, яка входить до призабутої тактики злочинної діяльності (кримінальна тактика), яка визначає типові способи вчинення і приховування злочинів, форми поведінки злочинця, його психологічні портрети, особливості протидії зацікавлених осіб, створення інсценувань та фальсифікацій [10, с. 121].

Проблема протидії розслідуванню останнім часом набула особливої актуальності й гостроти. Це перш за все пов'язано з розмахом організованої злочинної діяльності, з корумпованістю працівників владних структур і правоохоронних органів. Під протидією розслідуванню донедавна розуміли переважно різні форми й способи приховування злочинів. Сьогодні ж протидією розслідуванню можна визначити як навмисну діяльність з метою перешкодження встановленню істини в кримінальній справі.

На думку психологів та соціологів, конфлікт притаманний будь-якому виду діяльності людини. Не виняток і діяльність слідчого, через це найбільшу загрозу збереженню доказів становить не плин часу, а свідома протидія осіб, зацікавлених у перекручуванні результатів розслідування. Протидія присутня при розслідуванні

абсолютної більшості кримінальних справ. Як правило така протидія, долається слідчими та дізнавачами без особливих труднощів, завдяки їх практичному досвіду та розробленим на основі наукових знань та практичних навичок спеціальним тактичним прийомам.

Порівняно з потребами практики, питання розробки конкретної системи прийомів та способів подолання протидії розслідуванню залишається недостатньо вирішеним.

У юридичній і психологічній літературі немає єдиного визначення протидії, що включало б у себе всі риси протидії, і з якої була б зрозумілою мета та сутність цього явища.

Протидія, у звичайному розумінні – це дія, що перешкоджає іншій дії, різновид конфліктної поведінки. Протидія спрямована не лише на перешкодження, блокування будь-якої дії, а й на перешкодження досягненню бажаної (кінцевої) мети, отриманню конкретного результату (наприклад, встановленню всіх обставин вчиненого злочину тощо) [1, с.78,129].

Протидія розслідуванню – це діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкодження розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини у кримінальній справі [11, с. 19].

За визначенням Р.С. Белкіна, «протидія» полягає у недопущенні включення відповідної доказової інформації до сфери кримінального судочинства та використання у процесі розслідування. Така діяльність здійснюється різними способами приховування злочину. Він визначає протидію як перешкодження здійсненню особами, які провадять попереднє розслідування, їх процесуальних повноважень [2, с.123].

С.Ю. Журавльов розмежовує поняття «протидія розслідуванню» та «приховування злочину» та зазначає, що першим терміном дослідники майже не користуються, але це не може слугувати аргументом його неправильності. Крім того, для підтвердження свого висновку, С.Ю. Журавльов посилається на проведений ним огляд літературних джерел з цього приводу, зазна-

чаючи, що автори мають на увазі не приховування злочину взагалі, а приховування слідів злочину, що власне звужує обсяг поняття [5, с. 87]. С.Ю. Журавльов пропонує визначати протидію як систему дій (чи бездіяльності), яка спрямована на досягнення мети приховування злочину шляхом недопущення залученню його слідів до сфери кримінального судочинства та їх подальшого використання як судових доказів. Інші криміналісти використовують термін «протидія», в основному, як синонім, для визначення поняття «приховування злочину». В.М. Карагодін, узагальнивши основні риси протидії зазначає, що протидія розслідуванню – це навмисні дії (або система дій), спрямовані на перешкоджання виконанню завдань попереднього розслідування та встановленню об'єктивної істини у кримінальній справі [6, с. 18].

А. Ф. Волинський та В. П. Лавров визначають протидію як перешкоджання розслідуванню; як дію, що перешкоджає діяльності слідчого у досягненні цілей, які він ставить перед собою, та уточнюють, що всі явища протидії створюють умови для того, щоб було порушено нормальний процес досягнення істини, процес пізнання, властивий юридичній діяльності [3, с.79].

А. Ф. Волинський та В. П. Лавров, вважають, що протидіяти розслідуванню – означає перешкоджати досягненню цілей, які ставить перед собою слідчий.

Протидія розслідуванню завжди супроводжувалася вчиненням злочинів.

А. М. Кустов зазначає, що протидія попередньому розслідуванню – це система протиправних дій, детермінованих об'єктивними та суб'єктивними чинниками, спрямованих на дезорганізацію роботи з розкриття злочину, перешкоджання досягненню об'єктивної істини у кримінальній справі та здійсненню правосуддя різними особами, зацікавленими в ухилянні від відповідальності винного [7, с. 54-55].

Р.С. Белкін і Т. В. Аверьянова вважають, що в процесі розслідування конкретного злочину слід розрізняти “внутрішню” та “зовнішню” протидію.

Під внутрішньою протидією мають на увазі протидію, яку здійснюють ті чи інші

особи, причетні до розслідування в будь-якій формі – підозрювані й обвинувачувані, свідки і потерпілі, фахівці й експерти, випадкові особи. Для них характерним є володіння певною інформацією про подію і прагнення приховати, змінити або знищити цю інформацію та її носіїв.

Зовнішня протидія – це діяльність осіб, які або взагалі не пов'язані з розслідуваною подією та особою, що здійснює розслідування, або пов'язані зі слідчим процесуальними, службовими або іншими владними відносинами чи іншими залежностями.

Суб'єкти внутрішньої протидії реалізують свої задуми переважно шляхом приховування злочину, суб'єкти зовнішньої протидії – за допомогою впливу, тиску на слідчого, створення умов для вчинення ним незаконних дій, спонукання його до вчинення посадового проступку або злочину.

Суб'єктами зовнішньої протидії є посадові особи підприємств, установ і організацій, де було вчинено злочин; співробітники органів виконавчої влади, контролюючих, ревізійних органів і правоохоронних органів.

Способами протидії розслідуванню злочинів можуть бути:

1) приховування інформації. Може здійснюватися як в активній, так і в пасивній формі. До активних способів приховування належить приховування предмета посягання, речових доказів, інших об'єктів – джерел інформації; ухилення від явки в орган розслідування. Пасивними способами приховування є замовчування, неповідомлення відомостей, відмова від дачі показань тощо;

2) знищення інформації. Знищення можна поділити залежно від того, на що воно спрямоване, на знищення слідів злочину й знищення слідів злочинця. Знищення може бути повним і частковим;

3) маскуванню інформації. Способами маскуванню можуть бути:

- переміщення об'єктів;
- зміна зовнішнього вигляду суб'єкта злочину;
- створення видимості використання об'єкта не за призначенням;
- приховування паралельно вчиненими

діями або процесами, що відбуваються;

4) фальсифікація інформації. Фальсифікація – це підробка, створення помилкової інформації. Способами приховування злочинів шляхом фальсифікації є:

- свідомо неправдиві свідчення;
- свідомо неправдива заява, повідомлення;
- створення слідів та інших речових доказів;
- повна або часткова підробка документів;
- підміна, дублювання об'єктів;
- часткове знищення об'єкта;

5) інсценування злочину. Інсценування злочину – штучне створення матеріальних слідів події злочину [9, с. 138]. Метою інсценування може бути:

- створення видимості вчинення у визначеному місці іншого злочину й приховування ознак справжньої події;
- створення видимості події, що відбулася на даному місці, але не має кримінального характеру, для приховування вчиненого злочину;
- створення видимості здійсненого злочину для приховування фактів аморальної поведінки, недбалості та інших вчинків, які не мають кримінального характеру;
- створення неправдивого уявлення про окремі деталі фактично вчиненого злочину або про окремі елементи його складу: інсценування вчинення злочину іншою особою, в іншому місці, в інших цілях та з інших мотивів.

Підставами приховування злочину з боку потерпілої особи можуть бути:

- коли потерпілий розцінює злочин як такий, що наносить істотний збиток його репутації;
- коли розкриття злочину загрожує потерпілому;
- бажання особистої помсти.

Форми приховування злочинів можна виділити такі як:

- Обмова. Обмова – це повідомлення допитуваною особою, з метою самій уникнути кримінального переслідування, неправдивих свідчень про яку-небудь особу, що містять відомості, які доводять причетність даної особи до злочину, але такі свідчення не

відповідають дійсності. До обмови когось особу здебільшого спонукає прагнення самій уникнути покарання. Через це слідство може піти хибним шляхом, а встановлення істини затягнутися на невизначений термін.

- Самообмова. Самообмову визначають як свідому вольову поведінку невинуватої особи, яка сама себе обмовляє, визнаючи себе винною у вчиненні злочину, якого насправді не вчиняла, з метою уникнути відповідальності за більш тяжкий злочин, який вона скоїла [2, с.146].

- Замовчування. Замовчування поділяється на:

- законне – право підозрюваного, обвинуваченого, відмовитися давати показання щодо пред'явленого йому обвинувачення, відмовитися давати показання і відповідати на запитання, право свідка відмовитись від дачі показань щодо себе та членів своєї сім'ї тощо;

- незаконне (неправомірне) – замовчування свідком інформації, що має значення для встановлення істини у справі, за що передбачено кримінальну відповідальність, про що його обов'язково повинен повідомити слідчий.

- Перешкоджання виконанню певних слідчих дій. Такими перешкодами можуть бути: тривала відсутність особи (відрадження), що позбавляє слідчого можливості допитати цю особу, умисна госпіталізація осіб, які можуть дати свідчення по справі, зачинення приміщень, складів, сховищ, сейфів, де може міститися важлива для слідства інформація, або приховування ключів від них, заяви про їх втрату з метою перешкодити виявленню та вилученню такої інформації, речових доказів тощо.

Погрози особі, яка дає правдиві свідчення у справі, також є такою перешкодою, особливо якщо ця особа дійсно боїться цих погроз або якщо є реальні підстави їх побоюватися.

Висновки

Протидія розслідуванню – це проблема криміналістичної тактики. Причому вивчення різних способів і форм протидії розслідуванню зацікавлених осіб повинно

здійснюватися в такій підгалузі криміналістичної тактики, як тактика злочинної діяльності (кримінальна тактика). Що стосується вивчення способів усунення (нейтралізації) такої протидії зацікавлених осіб, то вона по праву займає своє місце в слідчій тактиці (тактиці слідчої діяльності) як підгалузі криміналістичної тактики.

Таким чином, протидію розслідуванню злочинів можна визначити як своєрідний вид соціальної діяльності, який є системою цілеспрямованих дій у перешкоджанні повному, всебічному та об'єктивному розкриттю та розслідуванню злочинів. У цьому полягає сутність протидії, що є динамічним явищем, «крокує в ногу» з часом та враховує всі його особливості. Злочинність змінюється якісно, у бік вчинення більш жорстоких та зухвалих злочинів, витонченості їх форм, тяжкості наслідків. За таких умов працювати по-старому, старими методами – означає програти битву зі злочинністю, ледве її почавши. Звідси – нагальна потреба правоохоронних органів у розв'язанні проблеми боротьби з протидією їх діяльності у розслідуванні злочинів, необхідність розробки конкретних рекомендацій, прийомів та методик практичної діяльності для підвищення її ефективності в сучасних умовах. Уточнення поняття та сутності протидії розслідуванню – це не лише теоретичний пошук, а створення умов для предметного вивчення цього явища.

Питання щодо визначення, форм та видів протидії слідству порівняно нещодавно стало об'єктом ґрунтовних досліджень вчених і досі залишається дискусійним.

Сучасна протидія розслідуванню змінилася якісно (нові форми, засоби й методи її здійснення) та масштабно, особливо в рамках діяльності організованої злочинності. Тому якщо раніше можна було вважати, що майстерності та засобів, які знаходилися в арсеналі слідчих і оперативних працівників було достатньо для виявлення й подолання протидії слідству з метою ухилення від відповідальності, то в сучасних умовах, коли їм протистоїть не просто більш професійний та оснащений сучасними технічними можливостями злочинець, який нерідко має могутню підтримку з боку

кримінальних структур, а часом і окремих посадових осіб, необхідно розробляти новіші тактичні прийоми, які мають бути секретними.

Враховуючи це, для розробки й реалізації дієвих заходів для подолання протидії розслідуванню необхідно всебічне й глибоке вивчення сучасних методів протидії злочинності. Слід чітко виділяти й розмежовувати дві складові частини – те, що може викриватися й переборюватися на рівні діяльності правоохоронних органів, і те, що може бути переборене лише завдяки можливостям держави і суспільства в цілому.

Література

1. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: Учебник / Под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 130.
2. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2003. – С. 697.
3. Волынский А. Ф., Лавров В. П. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений (проблемы теории и практики) // Матер. науч.-практ. конф. Организованное противодействие расследованию преступлений и меры по его нейтрализации, г. Руза – г. Москва, 29-30 октября 1996 г. – М., 1997. – С. 95.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 346-401.
5. Журавлев С. Ю., Лубин А. Ф. Нейтрализация противодействия расследованию // Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики: Учебник / Под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. – Ниж.

АНОТАЦІЯ

Наукова стаття присвячена проблемам та основним формам протидії розслідуванню злочинів. Питання поняття, форм і видів протидії є об'єктом досліджень вчених, проте залишається дискусійним.

SUMMARY

The article deals with the problem of the main opposing law enforcement forms and its solutions. The notion of forms and types of opposing law enforcement is currently being researched by the scientists, still it is a very controversial matter.

Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – С. 345.

6. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. – Свердловск, 1992. – С. 18.

7. Кустов А. М. Механизм деятельности по противодействию расследованию // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Акад. МВД РФ. – М., 1996. – С. 54-55.

8. Мартыненко Р. Г. Коммуникативное противодействие расследованию: способы, выявление, преодоление: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2004. – С. 8.

9. Москвин Е. О. Противодействие предварительному расследованию: понятие и классификация // Воронежские криминалистические чтения / Под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. – Вып. 3. – С. 138.

10. Шепитько В. Ю. Криминалистика: Курс лекций. – Х.: Одиссей, 2003. – 352 с.

11. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005.